

A horvátországi magyarlakta falvak története

Dolgozatomban a drávaszögi és a kelet-szlavóniai magyarlakta falvak történetével foglalkozom, ebből a nézőpontból rajzolom meg a horvátországi magyarság életét. Témaválasztásomat indokolja, hogy saját élményeim fűződnek a Drávaszöghöz és Kelet-Szlavóniához, mert módomban állt ezeken a területeken a horvátországi magyarlakta falvak újjáépítését közvetlen közelről végigkísérni 1998 és 2002 között.

Szigetvári János, Ybl-díjas építészmérnökkel, aki az újjáépítésben jelentős szerepet vállalt magára, több ízben jártam a falvakban. A délszláv háború pusztításait első ízben 1998. május 17-én tapasztaltam meg a Dráván túli Szentlászló és Kórógy községekben. A Magyarok Világszövetsége Baranya Megyei Szervezetének szervezésében három buszt megtöltő érdeklődő látogatta meg Pécsről ezt a két, szerbek által lerombolt kelet-szlavóniai települést. Első látogatásunk után Szigetvári János bekapcsolódott az újjáépítés tervezési munkálataiba. A falvak középületeinek megtervezése és kivitelezési munkálatai során négy faluval kötöttünk igen közeli ismeretséget: Újbezdánnal, Kopáccsal, Szentlászlóval és Kórógygal.

Történelmi áttekintés

A Drávaszögben már a római korban éltek emberek. A mai településeket nagyrészt azonosították a római kori erődítmények nevével.¹ A leletek arról tanúskodnak, hogy hunok is éltek ezen a területen a következő évszázadban,² majd őket követték a keleti gótok, longobárdok, avarok, délszlávok, frankok és végül a honfoglaló magyarok a 900-as évek első évtizedében. Árpádék ide a gyepűre telepítették határvédőnek a székelyeket.³

A mohácsi csata idején a terület elnéptelenedett, de néhány évtized leforgása alatt visszaköltöztek az emberek a falvaikba. Erről tanúskodnak az adóösszeírások.⁴ A török kivonulásakor több színmagyar falu elpusztult a Drávaszögben.⁵ Ezután kezdődött a horvátok és szerbek bevándorlása erre a vidékre.

A mai bosnyákok, szerbek és horvátok ősei már Kr.u. a 6. században beáramlottak északról és északkeletről az Alsó-Dráva és az Alsó-Valkó közti területre. Itt bizánci, avar és frank fennhatóság alá kerültek, majd a honfoglaló magyarok hódoltatták meg őket. Noha az újonnan érkezők számbeli fölényben voltak, a Dráva-Száva közti délszlávok közvetlen kapcsolatban maradtak népi törzseikkel, így az elmagyarosodás nem következett be, mint az északabbra fekvő területeken, inkább kevert lakosság jött létre. A következő évszázadokban az egymás mellett élés során az élet minden területén átvették egymás szokásait, a mindennapi beszédben megjelentek a kölcsönvett szavak, melyek mind a mai napig megtalálhatók nyelvükben és nyelvünkben.⁶

Szent László király 1091-ben elfoglalta Horvátországot, és néhány éven belül megalapította a zágrábi püspökséget. Könyves Kálmán 1102-ben vette fel a horvát királyi címet, s utódai a 20. századig viselték azt. Horvátországot bánok kormányozták, a király nevében és annak megbízásából. A 13. századra kirajzolódott a középkori Horvátország és Szlavónia

¹ BARANYAI Júlia: *Vízbe vesző nyomokon*. Forum Könyvkiadó, Szabadka 1976. 12.

² Uo. 21.

³ Uo. 22.

⁴ Uo. 89.

⁵ Uo. 95.

⁶ KATUS László: *A délszláv-magyar kapcsolatok története*. Kódex Nyomda, Pécs, 1998. 12.

területe. Délről Dalmácia, északról Szlavónia által határolt Horvátország az Adriai-tenger mentén helyezkedett el.⁷ Szlavóniát Zágráb, Varasd és Kőrös megye képezte. Szentlászló és Kórógy községek Valkó megye területén jöttek létre.⁸

Az ország déli megyéi a török hódításig a középkori Magyarország leggazdagabb, leg-sűrűbben lakott területei közé tartoztak. A törökök elől a lakosság a mocsarakba menekült, majd a hódoltság megszűnése után a délvidék jelentős része katonai kormányzat alá került. Emiatt ezeket az ún. határőrvidékeket évtizedekig nem csatolták vissza Magyarországhoz. A Dráva-Száva közti területet a 18. század első felében Alsó-Szlavóniának nevezték és az 1744-es visszacsatolás után három megye létesült a Drávától délre: Pozsega, Verőce és Szerém. Ezentúl ezt a három megyét nevezték Szlavóniának és az egykori szlavón megyéket – Kőrös, Zágráb, Varasd – pedig Horvátországnak. A Dráva mentén tehát eltűnt az egykori Valkó megye. Az új Szlavónia területileg Magyarországhoz tartozott a középkorban, Mária Terézia a horvát bán alá rendelte és ettől kezdve Pozsega, Verőce és Szerém megyék kettős jogállással bírtak. Ez azt jelenti, hogy a horvát és a magyar országgyűlésre is küldhettek követeket. A terület hovatarozásának kérdése 1868-ban dőlt el véglegesen, amikor a horvát-magyar kiegyezés eredményeképpen a horvátoknak ítélték.⁹ A horvát-magyar kiegyezés (1868) után beköszöntöttek a gazdagodás évtizedei, aminek az I. világháború kitörése vetett véget.

Az első világháborút követően sűrűn váltakoztak a határok a Drávaszögben. Az Osztrák-Magyar Monarchiából kikerülve a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz, 1929-től Jugoszláviához került a terület, az 1941-es visszacsatolásokkal ismét Magyarország része lett, hogy aztán a II. világháború után elnyelje az újjáalakuló Jugoszlávia. 1991-ben a Jugoszláv Néphadsereg s a szerb szabadcsapatok erőszakosan benyomultak Kelet-Szlavóniába, elűldözték, elpusztították a lakosságot, a drávaszögi magyarlakta falvakat pedig megszállták.

A magyarlakta falvak történelmi áttekintése a délszláv háború előtt

Kórógy

Kórógy az Eszék – Vinkovci – Vukovár háromszögben helyezkedik el. Egyes adatok szerint a Kórógy és Szentlászló magyarjai későavar ivadékok,¹⁰ mások szerint a tatárjárás-kor menekültek ide a Vuka folyó árterületének jótékony rejtékébe.¹¹ A legvalószínűbb jelenlegi álláspont az, hogy a magyarság a honfoglaláskor, a 10. század elején érkezett meg Kelet-Szlavóniába a már itt lakó délszlávok mellé. A régi okmányok 1290-ben említenek egy sáncokkal körülvett várhelyet. Ez volt a Castrum Kourougy ultra fluvium Drawe.¹²

Kórógytól 18 km-re találták meg az egykori Kórógyvár romjait, itt lehetett egykoron a Kórógyi grófi család lakhelye. Az évszázadok során a természeti, vagy ellenséges csapások következtében a falu többször elpusztult. A lakosok mindig felépítették új és új helyen, míg végezetül a település a jelenlegi helyére került.

A mai Kórógy magva a törökök kiűzése után alakult ki, azelőtt ugyanis több kis település volt a mai község területén. Kórógy akkoriban jobbágyfalú volt, a vukovári Eltz gróf tulajdonában állt. A 18. század közepétől hatalmas fejlődés figyelhető meg, már százon fe-

⁷ Történelmi Világtalasz. 1991. 110.

⁸ Történelmi Világtalasz. 1991. 111.

⁹ *Magyarország története* 4/1. 1686-1790. Akadémiai Kiadó, Budapest 1989. 375-376.

¹⁰ KELL. József (összeállította): *Kórógy, Zágráb* 1994. 9.

¹¹ *Szlavóniai hétköznapiak*. Hagymányaink V. Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta Dr. PENAVIN Olga. Fórum Könyvkiadó, Újvidék 1973. 53.

¹² KELL: 9.

lülí a nagycsaládok száma. A lakosság ezres lélekszámra rúgott, s kialakult az utcás-soros elrendezésű mai falukép is. A megnövekedett lélekszám nagyobb határt és több szántót igényelt, ezért sor került a mocsárvidék egy részének lecsapolására. A falu 80%-a földműveléssel foglalkozott. Fejlett volt a lentermesztés, a lenből népi szőttesek és ruházati cikkek készültek. Kórógy a délszláv háború kitörése előtt gazdag, és jól felszerelt falu volt. A csaknem 800 életre 130 traktor jutott. Nemcsak a falu volt gazdag, az egyes háztartások is, anyagi és szellemi javakban egyaránt. A szellemi javak ápolásáról és az anyanyelv kincsének fényesítéséről a nagy múltú nyolcosztályos magyar tannyelvű iskola gondoskodott.

Szentlászló

A község eredete - akárcsak Kórógy esetében - az Árpád korig nyúlik vissza. Az évszázadok során a legelőkelőbb családok birtokai közé tartozott. A török hódoltság alatt a falu lakossága megcsappant, majd a hódoltság megszűnése után kezdett újból benépesedni. A 19. században még színmagyar faluba a második világháború után szerbeket telepítettek be, de 1919-ben már megkezdődött a kisebb arányú kolonizálás a falu környékén. Palacska névvel szerb község létesült Szentlászló és Kórógy között, hogy megszüntesse a két falu szomszédságát. 1945 után az eltérő nemzetiségek tagjai jó viszonyt alakítottak ki egymással és a környező szerb és horvát falvakkal is jó kapcsolatban álltak,¹³ de a mélyben már szétpattanáásra várva húzódtak meg a II. világháborúban ejtett sebek. Akárcsak Kórógyon, a falu 80%-a itt is földműveléssel foglalkozott; családonként 10 hektár földdel rendelkeztek. Gazdagok voltak termésben és mezőgazdasági gépekben egyaránt. A közeli Vrbik nevű tanyán 1945-ig működő spirituszgyár és kendergyár remek munkalehetőséget biztosított a falubélieknek. A 1.298 lelket számláló¹⁴ falunak megvolt mindene: tejcsernoka, textilgyára, négyosztályos magyar nyelvű iskolája, egészségi otthona, négy vendéglője, négy élelmiszerboltja. A közeli Vrbik szabadidőközpont parkkal, kastéllyal, úszómedencével és sportpályával várta a kikapcsolódni vágyókat. A háború a további fejlesztési terveket lehetetlenné tette.

Kopács

Mint a Drávaszögben több falut, a Duna és a Dráva összeshögellésében elhelyezkedő Kopácsot is sikerült a kutatóknak egy római kori településsel beazonosítani. A római korban ezen a környéken légió állomásozott, sőt a gótok templomot is emeltek a mai templom helyén.¹⁵ A hagyomány szerint a két részből – Baksádból és Alvégből – álló falu végén Kopocsvár állt, aminek tulajdonosáról kaphatta nevét a falu,¹⁶ vagy arról, hogy az itt lakók mindig kopácsoltak valamit.¹⁷ Első okleveles említése 1299-re datálható,¹⁸ de már a 13. század elején nádori birtok volt az árterületen fekvő, halastavai miatt nagy értékkel bíró falu, ahogy ez a II. András kori, 1212-ből származó határleírásból kiderül.¹⁹ Az adománylevelet a későbbi királyok többször megújították. A természeti adottságok állandó árvízveszéllyel fenyegették a lakosságot, ugyanakkor a vízi világ mocsarai, nádasai, tavai bőséges élelemmel látták el őket. Ekképp válhatott a falubeliek főfoglalkozásává az egyre mesteribb fokon űzött halászat. Szárazabb években foglalkoztak földműveléssel, vadászattal is.

¹³ KELEMEN Dávid (összeállította): *Szentlászló*, Eszék 1997. 5.

¹⁴ ARDAY Lajos (szerk): *Fejezetek a horvátországi magyarok életéből*. 1994. 149.

¹⁵ Kettős János püspök úr elbeszélése alapján

¹⁶ LÁBADI Károly: *Drávaszög ABÉCÉ*. Eszék-Budapest 1996. 254.

¹⁷ Kettős János püspök úr elbeszélése alapján

¹⁸ A. GERGELY András: *Kopácsi táj- és népkutató tábor a Drávaszögben (1942)*. Budapest 1996, 5.o.

¹⁹ LÁBADI (1996): 308.

Ha tatár- vagy törökveszély dúlt, a lakosok csónakon, vagy ahogy ők nevezik, csiklikken menekültek a nádasokba búvóhelyet keresni. Ezekre az időkre a falu elnéptelenedett. A török uralom alatt a kapuadó-összeírásokból következtetve a falunak 200-300 lakosa lehetett. A hódoltság után a Savoyai Jenő birtokába került falu lélekszáma rohamos növekedésnek indult. A gátépítések előtti nagy árterületen a kelet-szlavóniai magyarlakta falvakhoz hasonlóan szigetet képezett Kopács és a benne élő szigetmagyarság. Ezen a „szigeten” sok száz éves gyökeret vert kultúrájuk, népművészetük.²⁰ Együtt halásztak a kórógyiakkal és szentlászlóikkal, s kereskedtek a nagy kopácsi halvásárokon és szerte az országban.

A Duna szabályozásával és töltésépítéssel Kopácsot kihúzták a partra, már nem fenyegeti árvízveszély.²¹ 1872 és 1889 között 60 km-es gátszakasz készült,²² emiatt a halászat ugyan visszaszorult, de virágzásnak indult a kertművelés. Az 1941-es visszacsatolásokkal Kopács is visszakerült Magyarországhoz, de fejlődése már megtorpant a földviszonyok szűkösége miatt, és a második világháború előtt ismét halászó közösséggé vedlett vissza.²³ Ma mégis kevesen élnek a Bellye kombinát keretei között működő halászatból, hiszen az 1960-as években a kopácsi rétről is kitiltották a halászokat. A hal-és vadgazdaság egy kör-gát építésével megfosztotta őket a halászatától, az ezer éves megélhetési létformájuktól.²⁴ Az embereknek más megélhetés után kellett nézniük. Mezőgazdasági és ipari üzemekben kerestek munkát, mások észéki hatásra intenzív kertművelésbe kezdtek. A Kopácsot körbeölelő rét természetvédelmi terület lett, ahol számos kipusztulással fenyegetett halfajta és madárfajta megtalálható. A kopácsi vízi élet így sajnos szárazra került, a templom mellett látható már csak a víz, mely régi időkben az épület küszöbéig merészkedett.

Újbezdán

A dél-baranyai Újbezdánnak annyi köze van a bácskai Bezdánhoz, hogy 1860 körül innen hozott földmunkásokat Schaumburg-Lippe György herceg erre a területre, ami akkor hercegi birtok volt. A mai lakosok ősei 1865-ben megteremtették Újbezdán alapjait a bellyei uradalom parlagán és a munka végeztével nem tértek vissza Bezdánba. Szorgalmas és takarékos életet éltek a családok, így szert tettek egy-egy nadrágszíjtelekre. A bennük rejlő kitartást és erőt fejezi ki, hogy az I. világháború utáni szerb megszállás húsz éve során pénzadományok gyűjtésével 1935-ben katolikus templomot tudtak emelni.²⁵

A horvátországi magyarság kapcsolatai az anyaországgal

A horvátországi magyarság anyaországi kapcsolatait három csoportra bonthatjuk. A délszláv háború előtt a kulturális kapcsolatok erősítése dominált, a délszláv háború alatt a menekültek befogadása került az első helyre, majd a délszláv háború után az újjáépítés előmozdítása vált elsőrangúvá. E kapcsolatok mindhárom formája segítségnyújtás, de mindhárom segítség más irányú. A kulturális kapcsolatok fenntartása és erősítése az anyaországgal minden szigetmagyarság életében létfontosságú, mert igaz az, hogy ha szigetként él egy népcsoport egy más anyanyelvű országban, kultúrája megőrzi régi állapotát akár évszázadokon át. Ugyanakkor elengedhetetlen az anyaországból érkező friss kulturális áramlatok befogadása, hiszen olyan ez, mint amikor egy öreg fa újra kihajt.

²⁰ BARANYAI: 294-295.

²¹ Uo. 303.

²² LÁBADI Károly: *Kopácsi vízi élet*. Forum Könyvkiadó, Újvidék 1987. 130.

²³ A. GERGELY: 8.

²⁴ LÁBADI Károly: *Istennek hajlékai a Drávaszögben*. Ráday Gyűjtemény, Budapest 1994. 18.

²⁵ Dunántúl 1943 július 4-ei számának cikke alapján

A kelet-szlavóniai magyarság kultúrájának új hajtásait dr. Penavin Olga ápolgatta, aki Kórógy, Szentlászló és Haraszti kultúráját, magyarságát, régi magyar nyelvét dolgozta fel, és adta ki többkötetes szótárban.²⁶ Az ő nevéhez fűződik többek között *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)* című könyv megírása és a *Szlavóniai hétköznapiak* című kötet szerkesztése.

A kelet-szlavóniai falvak nemcsak természeti javakban voltak tehát gazdagok a délszláv háború előtt, hanem szellemiekben is gyarapodtak. Művelődési egyesületeik, iskoláik – a nyolcosztályos magyar nyelvű iskola több mint 430 éves Kórógyon! – sokat tettek a magyarságtudat megőrzéséért és továbbfejlesztéséért. Számos magyarországi kutató, tudós, művész, író, költő fordult meg náluk, pl. Csoóri Sándor, Tüskés Tibor stb. A szentlászlói Petőfi Sándor Művelődési Egyesület néptáncsoportjának határon túlra is elterjedt a híre. Magyarországon is népszerűsítették a megőrizni és ápolni érdemes eredeti szlavóniai magyar népi táncokat, dalokat.²⁷

A Drávaszög művelődéstörténetének, néprajzának, népnyelvének jeles kutatója volt Baranyai Júlia. Schneider Júlia néven született, de már fiatal korában szenvedélyévé vált a Baranyai háromszög történetének kutatása, így felvette a Baranyai nevet. *Vízbe vesző nyomokon* című könyvét is ezen a néven publikálta. A kötetben minden részletre kiterjedően feldolgozza a Drávaszög történetét, az őskortól egészen napjainkig. Mindenképpen hasznos forrás azok számára, akik a Drávaszöggel kívánnak megismerkedni. Baranyai Júlia áldozatos tevékenységének gyümölcse lett a Vörösmarti Tájélmúzeum, mely 1979-ben nyitotta meg kapuit. Az évtizedeken át gyűjtött helytörténeti és néprajzi kincseket magába foglaló múzeum felállításában Andrásfalvy Bertalan pécsi néprajztudós és a pécsi Janus Pannonius Múzeum is segítséget nyújtott. 1982-ben bekövetkezett halála után négy évvel a múzeumot a tisztelet jeléül Baranyai Júlia Múzeumi Gyűjteményre keresztelte át Vörösmart népe.²⁸ Napjainkban sajnálatos módon igen elhanyagolt állapotban van.

A pécsi Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztályának kutatója volt az 1990-es évek elején Lábadi Károly, aki 20 éven keresztül élt a drávaszögi Laskón és fő kutatási területe, feleségével, Lábadiné Kedves Klárával együtt a Drávaszög népelete, népköltészete és minden egyéb, ami a Drávaszög folklórával kapcsolatba hozható. Lábadi Károly fontos művei: *Kopácsi vízi élet*, *Oskolák a régi Drávaszögben*. A kivitelezés és tartalmi szempontok figyelembevételével is megállapítható, hogy fő műve az 1996-ban napvilágot látott *Drávaszög ÁBÉCÉ*. Ez a néprajzi és folklór tájlexikon minden címszót magába sűrít, ami a Drávaszöghöz kötődik.

A magyarul lakta falvak története a délszláv háborúban (1991-1995)

A háború kirobbanásának okai mélyen a múlt időkútjában gyökereznek. Idesorolhatjuk az ország nemzetiségi sokszínűségét, a tizenhat nemzetiség önálló politikai törekvését, vallási különbözőségét és eltérő kulturális identitását. A népcsoportok hosszú távon sosem férhettek össze egymással, mióta a Szerb-Horvát-Szlovén királyság égisze alatt közös határvonalon belülre kényszerítették őket. A második világháború után Josip Broz Tito vezetésével újjáalakult Jugoszláviában ismét integrálódott ez a rengeteg különböző vallású, nemzetiségű és mentalitású népcsoport, s az elkövetkező évtizedekben elmélyültek a tagköztársaságok közti feszültségek, melyek Tito 1980-ban bekövetkezett halála után lassanként felszínre kerültek és a délszláv háború kitörésében csúcsosodtak ki.

²⁶ KELL: 5.

²⁷ KELEMEN: 20.

²⁸ LÁBADI (1996): 51-53.

A politikai ellentétek abból fakadtak, hogy mindenről a szerbek döntöttek, minden fontos katonai és egyéb pozíciót szerbek töltöttek be, ráadásul minden pénzt Belgrádban osztottak szét. A politikából kiszorítva a nyugatibb kultúrával rendelkező szlovének és horvátok gazdaságuk fejlesztésére helyezték a hangsúlyt, amit a szerbek nem néztek jó szemmel. Így érkeztek el az 1990-es választások, ahol többek között szóba került Szlovénia és Horvátország Jugoszlávián belüli autonómiája. 1990 decemberében Szlovéniában, 1991 májusában Horvátországban megtartott népszavazás döntött a függetlenedésről, de már Jugoszlávia keretein kívül. A szerbek rossz szemmel nézték, hogy a horvátok, szlovének ki akarnak szakadni Jugoszláviából, és köztársasági államformát akarnak létrehozni. Emiatt 1991 márciusától megindultak Szentlászló és Kórógy környékén is a fegyveres provokációk.

Szlovénia és Horvátország június 25-én kinyilvánította függetlenségét, rá két napra kitört a háború. Szlovénia fővárosában, Ljubljanában a Jugoszláv Néphadsereg fegyveres megmozdulással válaszolt a kiszakadási kísérletre, kihangsúlyozva ezzel, hogy nem ismerik el a függetlenedést. Szlovéniában 10 napig tartottak a háborús események. Július 8-án tűzszünetet kötöttek azzal a megállapodással, hogy Szlovénia és Horvátország 90 napra felfüggeszti szuverenitását (Brioni Egyezmény). Ekkor a szerb vezetés alatt álló Jugoszláv Néphadsereg ígéretet tett arra, hogy alakulatai három hónapon belül kivonulnak Szlovéniából. A Szlovéniát elhagyó szerb csapatok benyomultak az elszakadni vágyó horvát területekre, ahol kialakították hadállásaikat. Már az első pillanatokban kiderült, hogy a Drávaszögben és Kelet-Szlavóniában a mindenféle irreguláris hadakból szerveződött szerb szabadcsapatok oldalán avatkozik be a fegyveres harcba a szövetségi hadsereg, mely 50 éven át gyűjtötte a fegyvereket, ezáltal Európa harmadik legerősebb hadseregévé vált. Az évtizedek során felhalmozott fegyvermennyiséget az itteni védtelen, sajnálatos ütközőterületen fekvő falvak ellen vetették be, hogy gyűlölettől vezérelve, erőszakkal létrehozzanak egy olyan etnikumú területet, ahol kizárólag szerbek élnek. A nem szerb lakosság elűldözésére a következő stratégiát dolgozták ki: eleinte mindenütt belövésekkel keltettek rémületet a lakosság körében, aztán körbevették a falvakat - aki tudott, elmenekült -, végezetül tankokkal benyomultak a falvakba és elfoglalták a lakóházakat, és támaszpontokat alakítottak ki a magasabb épületek – pl. templomtornyok - tetején a terület szemmel tartására.

Szentlászló

Szentlászlón a támadás első napja 1991 június 26.²⁹ Erre az adott okot, hogy a járőröző horvát rendőrség minden járműben fegyvert keresett. Egy szerb kocsiban találtak is, mire a bennülők rálöttek a falu határában a kötelességüket teljesítő horvát rendőrökre. A csetnikek nem túrték el, hogy Szentlászló lakossága a független Horvátország és a demokrácia mellé álljon. Rövid időn belül a Jugoszláv Néphadsereg támogatásával a környező szerb falvak támadás alá vették Szentlászlót. Megérezték, hogy itt a lehetőség a szentlászlóiak vagyónának megszerzésére.

A horvát hadsereg mellé álló Szentlászló tanúsította a legnagyobb ellenállást a környéken és ennek meg is lett a következménye: 1991. október 1-én az ellenség aknavetőkkal és ágyúlövedékekkel lerombolta a szentlászlói templomot. Ezzel a református lakosságot kultúrájában gyalázta meg,³⁰ hiszen a templomok a határainkon túl élő kisebbség számára nem csupán szakrális helyek, hanem mint az anyanyelvű igehirdetés színtere, magyarságuk szimbóluma, ezenkívül népi kultúrájuk vigyázója.³¹

²⁹ KELEMEN: 23.

³⁰ Uo. 5.

³¹ LÁBADI (1994): 21.

Vukovár már elesett (november 18), amikor ők még tartották Eszék déli frontvonalát. Összesen 152 napig, amíg az ellenség gyűrűbe nem zárta a falut. A védők az utolsó pillanatban, november 24-én hagyták el a falut, ötletesen kicsúszva az ostromgyűrűből a kukoricáson keresztül. A falu lakói 38 hősi halottat siratnak, néhányukat sohasem találták meg. A szerbek irtózatot pusztítást vittek véghez, minden lakóházat és középületet leromboltak, még a kutyaótlaknak sem kegyelmeztek. Ezenkívül minden mozdíthatót magukkal vittek: a mezőgazdasági gépeket, az állatokat, a házak berendezési tárgyait, a bútorokat stb.

Kórógy

A csetnikek 1991 márciusától provokálták Kórógy népét, próbálták őket megfélemlíteni. Az egyre gyakoribbá váló belövések súlyos károkat tettek a lakóépületekben, és a templomban egyaránt. A tetőket mindhiába próbálták foltozgatni nappal, mert újabb kárt szenvedtek éjjel. A szerbek tudatosan elüldözték a kórógyiakat, mert el akarták foglalni ezt a fontos stratégiai pontot, melyen minden út keresztül vezet. Itt nem volt horvát hadsereg, védelmük mindössze 70 kézfegyverből állt. A csetnikek 1991. június 19-én éjjel 4 aknát lőttek ki Kórógyra.³² A veszélyt érezve a gyerekeket és asszonyok egy részét a nyár folyamán (augusztus 20) a zánkai üdülőtáborba küldték.

Az első áldozat Dezső Döme János 30 éves kántor volt, akit autójában találat ért augusztus végén. A szomszéd szerb falvakból egyre záporoztak a lövedékek, ezért a helyi önkormányzat vezetősége a július-augusztus hónapok elmúltával úgy döntött, hogy a lakosság számára nem tartható állapot a pincében éjszakázás és az állandó veszélyeztetettség, el kell hagyniuk a falut, nincs értelme az ellenállásnak. A döntés értelmében 1991. szeptember 25-én reggel buszokon szállították el a lakosságot az egyetlen szabadon hagyott útvonalon, a 6 km-re keletre fekvő horvát Tordinciba. Innen az emberek egy része Eszékre, Vinkovciba menekült tovább, mások átjutottak Magyarországra és az anyaországban a Zánkai Gyermekegyháza mentek, ahol földönfutóként éltek a menekültek szomorú életét. Szeptember 29-én telibe találták a templomot, ezt követően menekült el az a néhány család, akik még kitartottak. A templom a falu harmadik temploma volt. Az első fából készült, melyet a törökök gyújtottak fel. A második már téglából épült, de az idők folyamán kicsinek bizonyult, így 1873-ban szentelték fel a mait, melyet meggyalázott a szerb akna.³³ A kórógyiak csak reménykedhettek, hogy egyszer hazatérhetnek és újjáépíthetik életük templomát.

Drávaszögi falvak

A Drávaszögben nem dúlt olyan szörnyű háború, mint Kelet-Szlavóniában, hiszen oly hirtelen nyomultak be a Jugoszláv néphadsereg és a szerb szabadcsapatok egységei, hogy a legcsekélyebb ellenállásba sem ütköztek, így a falvak megadták magukat a megszállóknak.

Kopácson az egykori 804 lakosból 250 a háború befejezéséig hősiessé együtt élt a megszálló szabadcsapatokkal, kegyetlenkedéseikkel. A kopácsi templom csekély mértékű károsodást szenvedett. Az 1606-ban épült régi templom alapjaira új templom épült 1804-1808 között, 1848-ban bővítették.³⁴ A reformáció kezdeteitől követték az új irányzatot a falu lakói, de állandó volt a katolikusok beszivárgása is.³⁵

³² KELL: 18.

³³ *Adatok a kórógyi egyházközség múltjából és jelenéből* – Közrebocsátja a kórógyi református egyházközség presbitériuma temploma 100 éves fennállásának hálaadó ünnepe emlékére. Összeállította: SIPOS Mihály lelkipásztor. 1973. 3.

³⁴ LÁBADI (1994): 95.

³⁵ A. GERGELY: 7.

Újbezdánt, a 376 lelket számláló színmagyar falut is megszállták a szerb szabadcsapatok 1991-ben. Ott-tartózkodásuk első éveiben felgyújtották a katolikus templomot. A falu népességének csökkenése 31%-ra tehető.³⁶

A horvátországi magyarság kapcsolata a Dél-Dunántúllal a délszláv háború éveiben

A horvátországi magyarság egy része a háború éveiben közvetlen kapcsolatba került Magyarországgal. A kelet-szlavóniai magyar lakosság a szerb támadások következtében elhagyta faluját és magyar településeken élte végig a háború szörnyű éveit. 1993-ban hazánkban kb. 2.500-3.200 magyar menekült tartózkodott, 54 magyarországi településen éltek, jobbára a Dél-Dunántúlon. A magyar lakosság példamutatóan viselkedett, amikor a menekülteknek otthont adott, egészen a kezdetektől a hazaköltözésekig.

1991. augusztus 21-én érkezett meg a szigetvári menekülttáborba Szentlászlóról a menekültek első csoportja, mely többnyire a falu asszonyaiból és gyermekeiből állt. Az atrocitások miatt őket már a nyár folyamán jónak látták kimenekíteni a faluból. Ezen első csoport gyerektagjai a tantestület odamenekült tagjaival sikeresen elvégezték az 1991/92-es tanévet. Az elsőként segítő kezet nyújtó Szigetvár és Gödöllő után 10, magyarországi Szentlászló nevet viselő község sorakozott fel a támogatók sorába. Folyt a kapcsolattartás a falu távolba szakadt tagjaival és a reménytelen években is váltig bíztak, hogy egyszer hazatérhetnek. Eszéken élt a falu 80%-a, Magyarországon 160-an tartózkodtak és Németországba is sokan elvetődtek. Heten a faluban maradtak, róluk azonban semmi hírt nem kaptak.

A kórogyiak 1991. szeptember 25-én hagyták el falujukat. A magyar kormány intézkedésére Zánkán, a Gyermeküdülő centrumban kaptak szállást a következő év márciusáig. Itt megszervezték a kórogyi általános iskola működését és a tanítás, tanulás folyt tovább, mint egykoron odahaza.³⁷ 1992 februárjában Mohácson létrejött a Délvidéki Református Menekült Misszió, a horvátországi menekültek között 12 ezer embernek juttattak segílyt.

1992 márciusának végén minden menekültnek el kellett hagynia a zánkai táborát és a nagyatádi táborba kellett áthelyezniük székhelyüket. Ettől az időponttól kezdve a falu népe szétszóródott. A nagyatádi táborból a vései táborba került a 245 Magyarországra menekült kórogyiból 86 fő, ahol a háború végéig éltek együtt.

Baranyai településeken jelentős számú kórogyi menekült telepedett le, akik a háború éveiben önálló egzisztenciát teremtettek maguknak, munkát találtak, egyesek házat emeltek, mások sűrűn jártak haza, amikor már lehetett 1996-tól, mert a háborús évek alatt egészen elgyötörte őket a honvágy.

1994-től Budapesten–Zágrábban megjelent a *Horvátországi Magyarság* címet viselő havilap, amelyben elsősorban a háborúban szétszóródott horvátországi magyarság életének nyomorúságos időszakába nyerünk bepillantást. A demográfiai, helytörténeti és szociográfiai írásokat közlő lapot a Drávaszög Alapítvány adja ki.³⁸

Kell József, kórogyi polgármester és Kelemen Dávid, az egykori szentlászlói iskola igazgatója 1994-ben és 1997-ben kis füzeteket jelentetett meg Kórogyról és Szentlászlóról. A könyvecskékben vázolták a két kelet-szlavóniai falu történetét és a délszláv háborúban elszenvedett sérelmeiket és a háború éveit során átélt reménytelen helyzetüket. A kötetek mellékletét tartalmazó képanyaggal és a helyi lakosok szívhez szóló verseivel látták el.

A háború éveit alatt is akadt valaki, aki az egykori lakosokban próbálta tartani a lelket. Ő Kettős János lelkész, aki a zánkai üdültábor bezárása után sorra járta azokat a falvakat,

³⁶ ARDAY: 196.

³⁷ KELL: 19.

³⁸ LÁBADI (1996): 197.

melyekben egyházközösségének nyájdarabkái próbálták átvészelni a borzalmas éveket. Vérbeli lelkeszként próbálta tartani a lelket az emberekben. Ha már az egyházközösségek széttzilálódtak, a lelki táplálékot kis darabokban eljuttatta hozzájuk. Tevékenységéért 1999 augusztusában püspökké avatták a már majdnem újjáépített kopácsi templomban.

A háború további eseményei

1991. december 19-én kikiáltották a Krajainai Szerb Köztársaságot. 1992. január 15-én került sor Szlovénia és Horvátország függetlenségének nemzetközi elismerésére. Innentől számíthatjuk úgy, hogy az addigi szerb-horvát háború átalakult a Szerbia és Horvátország közötti vallási-etnikai háborúvá.³⁹

1992. március 1-én népszavazás döntött Bosznia-Hercegovinában a köztársaság függetlenségéről. 1992. áprilisában a szerbek megtámadták Bosznia-Hercegovinát. 1992. júniusában a szerb-horvát hadszíntéren leálltak a harci események, de az ENSZ csapatok sem tudtak békekötést kierőszakolni. 1992. júliusára 2 millió menekült élt az egykori Jugoszlávia területén. 1995. augusztus 4-7, a fordulat napjai. A horvátok visszafoglalták a szerbek által megszállt területeik nagy részét. 1995. december 14-én a harcoló felek békét kötöttek Párizsban. 1996-1997, Kelet-Szlávia területét ENSZ ellenőrzés alá helyezték, és ezen két éves átmeneti időszak lejártával került vissza Horvátországhoz.

A horvátországi magyarlakta falvak helyzete a háború után (1996-1998)

Kórógyon, mivel nem tanúsítottak ellenállást, a házakban akkora kár nem történt, mint Szentlászlón, de a szerbek minden mozdíthatót elvittek: mezőgazdasági gépeket, állatokat, a házakból a bútorokat, televíziót, videót, ha volt és konyhai felszerelést. Kitépték a falból a villanykapcsolókat, felszedték a parkettát a földről, leszedték a cserepeket a házokról stb. Mikor a békekötés után a kórógyiak végre visszamehettek megnézni házaikat, kiderült, ott még mindig szerb csőcselék lebzsel, akik esetleg be sem engedik őket egykori hajlékukba, jogos tulajdonukba.⁴⁰ 1998. január elsejei rendelettel már véglegesen visszatérhettek a faluba. A később hazaköltözők pedig keserűen tapasztalták, hogy nemcsak a szerbek, hanem korábbi szomszédaik is elvittek néhány kelléket házukról a sajátjuk kijavításához.⁴¹ Károsodott a lakóházak 30%-a, a templom, az iskola és a művelődési ház. 1997-ben a szántóföldek aknamentesítése után elvégezték az őszi vetést, majd 1998-ban ebből az első aratási pénzből fedezték a villanyhálózat újjáépítését. 1998 májusára 52 család költözött vissza a faluba, ez 127 embert jelent az egykori 748-ból.

Szentlászló környékén tanúsították a legnagyobb ellenállást, így földig rombolták a falu minden lakóházát, középületeit, a kutyaólakat sem kímélték. Aknavetővel derékba törték az 1878-ban felújított református templomot, az 1965-ben épült Petőfi Sándor Művelődési otthon, mely jelentős szerepet képviselt a falu kulturális életében. Az 1910-ben épült Eszék-Szentlászló-Vinkovci vasútvonalból is felszedtek egy 15 km-es szakaszt, hogy megbénítsák a közlekedést. A háború éve alatt senki nem élt a faluban, 1998 nyaráig magányosan állt.

Kopács: a templom szétlövésére is kiadták a parancsot, de ezt a katonák nem teljesítették.⁴² Csak a templom toronysisakján bontották meg a bádogozást, hogy katonai figyelőál-

³⁹ KOCSIS Károly: *Az etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén*. Teleki László Alapítvány, Budapest 1993. 36.

⁴⁰ Egykori kórógyi lakosok elbeszélései alapján.

⁴¹ Egykori kórógyi lakosok elbeszélései alapján.

⁴² Kettős János püspök úr elbeszélése alapján.

lásokat hozzanak létre a négy égtáj felé. Ez épp elég volt ahhoz, hogy az évek során az egész épület leázzon és a földem megsérüljön. A parókia épülete inkább elhagyatott, de nem romos, akárcsak a falu főutcájának elején álló ún. „*kereskedő ház*” eklektikus épülete.

Újbezdán: a szerb szabadcsapatok a megszállás első éveiben felgyújtották a katolikus templomot úgy, hogy a bútorokat összehordták a templomtér közepére, benzinnel lelocsolták, majd meggyújtották. A tető s a fa fedélszerkezet porig égett, akárcsak a templombelső, köztük a keményfából faragott oltár. Még a művelődési házban esett csekély mértékű kár.

Magyarságkép

Történelmünk többször igazolta, hogy nyelvében él a magyarság. Ez főként a kisebbségként élő szigetmagyarság tagjaira érvényes, akik számára a nyelv birtoklása és használata egyben identitástudatuk záloga, magyar létezésük kulcsa. Érdeemes végigkísérni a drávaszögi és kelet-szlavóniai magyarság számának alakulását az évszázadok tükrében. Az utóbbi évtized drasztikus magyar népességfogyása Horvátországban szintén az anyaországgal fenntartott szoros kapcsolatot feltételez, hiszen a horvátországi magyarság elszivárgásának jelentős része itt csapódik le.

A 10. század elején megérkeztek a Drávaszögbe az első honfoglaló magyarok, akik meghódoltatták az itt talált szlávokat és a Duna mellett kialakították telephelyeiket.⁴³ A 13. századi határleírások már számos magyar településnevet említenek.⁴⁴ A mohácsi csata idején lezajló török invázió okozta sok egycsapásra elnéptelénítette a drávaszögi településeket, s bár néhány évtized leforgása alatt lassanként visszaszivárgott a népesség, a hódoltság időtartama alatt a magyar lakosság nem érte el a török idők előtti létszámát. A délszlávok bevándorlása már a török időkben megkezdődött⁴⁵ és ez a folyamat a karlócai békével (1699) sem szűnt meg. A török kiűzése után a Drávaszögben Savoyai Jenő kapta a legnagyobb birtokot, aki mesterségeket ismerő és a gazdálkodásban jártas német embereket telepített a területre.⁴⁶ Az itt élő magyarság az évszázadok folyamán mindig megőrizte ragaszkodását lakóköznyezetéhez, ha el is pusztította falvait az ellenség, az előzőtől kissé távolabb új hajlékot emeltek fejük fölé.⁴⁷ A már-már görcsös fennmaradni vágyás sem vethetett gátat annak, hogy az egykori Jugoszlávia tagállamai közül Horvátországban csökkent a legdrasztikusabban a magyarok lélekszáma. 80 év alatt (1910-1991) egy ötödére zuhant.⁴⁸

A Drávaszögben 1696-ban még a lakosság 54%-a magyar,⁴⁹ ez a számarány Trianon előtt 39,5%-ra csökkent. 1991 tavaszán már csak 17% volt és a háború éveiben 9% körül mozgott.⁵⁰ A háború előtt Kelet-Szlavóniában élt a horvátországi magyarság 27%-a, ám a „*szerb honfoglalás*” során ez a százalékarány megközelítette a nullát. A drasztikus visszaesés egyik oka a század első felében az e vidéket jellemző gyakori határvonal változásban érhető tetten. Mivel a határok változásával a Magyarországon kívül rekedt magyarok áttelepültek egykori anyaországukba.

Az Osztrák-Magyar Monarchiából kikerülve a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság szívtá magába a területet, az 1941-es visszacsatolásokkal részben ismét Magyarország része lett, hogy a II. világháború után évtizedekre elnyelje az újjáalakuló Jugoszlávia. A titói évtize-

⁴³ LÁBADI Károly (szerk.): *Drávaszögi rovátkák*, Budapest 1993. 16-18.

⁴⁴ Uo. 19.

⁴⁵ Az 1696-os népesség összeírás szerint. BARANYAI: 205.

⁴⁶ Uo. 205.

⁴⁷ LÁBADI (1994): 6.

⁴⁸ ARDAY: 140.

⁴⁹ Uo. 121.

⁵⁰ LÁBADI (1993): 20.

dek alatt tovább csökkent a horvátországi magyarság, nemcsak létszámában, hanem identitásában is. A magyarságtudat-zavar kialakulásában nagy szerepet játszottak a népszámlálások, amikor a megkérdészetek már jugoszlávnak is vallhatták magukat.⁵¹

A fogvatkozás 1991 őszen drámai méreteket öltött. A horvátországi magyarság a pusztulás szakadéknak szélére sodródott, hiszen 1991 nyarán a Jugoszláv néphadsereg és a szerb szabadcsapatok fegyverrel támadtak a drávaszögi és kelet-szlavóniai településekre, és elűzték az itt élő nem szerb népességet, köztük az Árpádkor óta itt élő szigetmagyarságot is. Ebből kifolyólag a délszláv háború során gyökeresen megváltozott a vidék magyarságképe. Sokan Magyarországon, mások Horvátország védettebbnek hitt városaiban kerestek menedéket a mindent felforgató zűrzavar elől, és szétszórásban vészelték át a háború éveit.

A Drávaszögből a lakosság fele elmenekült, a magyarságnak egynegyede őrizte meg otthonát, míg a Vuka-völgyi magyar falvakból a teljes lakosság távozni kényszerült.

A dolgozatban szereplő községek magyar népességszámának alakulása

A Drávaszög abszolút magyar többségű falvai 1910-ben: Bellye, Csúza, Hercegszöllős, Karancs, Kisköszeg, Kopács, Kő, Laskó, Nagybodolya, Sepse, Újbezdán, Várdaróc, Vörösmart. 1991-ben magyar többségű falvak: Csúza, Kisköszeg, Kopács, Laskó, Nagybodolya, Sepse, Újbezdán, Várdaróc, Vörösmart. A drávaszögi magyar lakosság lélekszáma 1910-től 1991-ig 56%-kal fogyott.

Kopács népessége a 19. század közepéig szépen gyarapodott, majd a huszadik század világháborúktól zivataros évtizedei elmosták a lakosság 1/3-át. (1851-ben még 1.370 kopácsiőről tudunk, 1941-ben 942 lélekről.) Ezek a számok az iskolát látogató gyerekekre is vonatkoznak. Ahogy csökkent a népesség, úgy lettek kevesebben az iskolalátogatók is: 1817 és 1987 között a negyedére csappant a létszámuk (102 helyett 25).⁵² Kopácson a magyar népesség száma megfeleződött 1910 és 1991 között, viszont mint minden környező faluban, itt is megfigyelhető a horvát és szerb lakosság jelentős növekedése. A faluban 1991-ben 804 lélek (75%magyar) élt az 1910-es 1.187-hez és az 1817-es 1.020-hoz⁵³ képest.

Újbezdán kisebb falu, ellenben színmagyar. 1991-ben 376-an lakták, de a vizsgált nyolcvan évben itt is fogyatkozott a magyarok lélekszáma.⁵⁴

Kelet-Szlavónia magyarlakta falvai a 18. században: Szentlászló, Kórógy, Haraszti, Rétfalu. Az utóbbit kivéve a magyarok már az Árpád-korban megtelepedtek és minden korban át megőrizték magyarságukat. Anyanyelvi hűségüket magyar nyelvű istentiszteleteiknek köszönheték, és annak, hogy Kórógyon és Szentlászlón magyar tannyelvű iskola működött. A többi magyar település elpusztult az évszázadok folyamán,⁵⁵ és a 20. század elhozta a fennmaradó magyarlakta falvak népességsökkenését is.

Rétfalut, ahol kb. 800 magyar élt, 1940 körül beolvastották Eszék vérkeringésébe, így a magyar lakosság hamar háttérbe szorult.⁵⁶ Harasztiiban jóformán a magyar lakosság fele kihalt az egykézés miatt. A szülők annyit sem tettek, hogy legalább két utódot hagytak volna maguk után, így akarták elkerülni a vagyonsztódást. A sok üres házba beköltözött a horvátok, bosnyákok hada, akik számos gyereket neveltek fel és a magyar népességgel szinte egyenlő százalékban élnek a faluban.⁵⁷ (Egész pontosan 55-45% az arány.)⁵⁸

⁵¹ Uo. 72.

⁵² LÁBADI Károly: *Oskolák a régi Drávaszögben*, Baranya Megyei Könyvtár, Pécs 1993. 95-96.

⁵³ LÁBADI (1994): 96.

⁵⁴ LÁBADI (1993): 19-23.

⁵⁵ Uo. 83.

⁵⁶ *Fejezetek a horvátországi magyarság történetéből*. 1994. 148.

⁵⁷ A Kórógyról elmenekült Martin család elbeszélései alapján

Az 1991-es népszámlálás szerint Kórógyon 748 lakos élt, ebből 603 magyar, Szentlászlón pedig 1.298, ebből 580 magyar. Szentlászlóra volt inkább jellemző a nyelvi és vallási tarkaság, ám 1991-ig békésen éltek egymás mellett az eltérő nemzetiségű emberek.

A statisztikai adatok megdöbbentőek, s az sem vigasztalhat bennünket, hogy egyes népszámlálások adatainak böngészése közben szándékos torzítások nyomaira bukkanunk, pl. a két világháború között, vagy az 1961-től bevezetett „jugoszláv” nemzetiségi kategória, természetesen a magyarok és más kisebb nemzetiségek rovására,⁵⁹ hiszen szemmel láthatóan csökkent a magyarok jelenléte az egykoron színmagyar településeken.

A Vajdaságban mindig is nagyobb volt a magyarok lélekszáma, mint a Drávaszögben és Kelet-Szlavóniában, ám míg a szerbek a vajdasági magyarokkal együtt minden más nemzetiség legcsekélyebb autonómiára törekvő cselekedetét csírájában elfojtották, a horvátok tettek kedvező lépéseket a kisebbség ügyében. Ennek is köszönhető, hogy létrejöhettek a Horvátországi Magyarok Szövetsége, mely programjával tűzte ki az anyanyelvi oktatás újjászervezését és nagy szerepet játszott a horvátországi magyarság kultúrájának megőrzésében, továbbá az anyaországi kulturális kapcsolatok ápolásában.⁶⁰ Mindemellett a népesség fogyása rohamos, és kétségbeejtő. A magyarok, mivel kevesen vannak, számos községben könnyen asszimilálódnak, ezt még az a körülmény is megkönnyíti, hogy az értelmiség elmenekült és a fiatalok hazatérése is kétséges. Ezzel szemben a szerencsésen meginduló újjáépítések rámutatnak, hogy a kelet-szlavóniai magyarság többsége szívósan kitart lakhelye mellett, s újjáteremtí magának azt a környezetet, amit erőszakkal elvettek tőle.

Néhány becsült adat a visszaköltözések arányáról

1998. január 1-én életbe lépett az a rendelet, mely szerint a kórógyi lakosok visszaköltözhetnek épen maradt házaikba. A földig rombolt Szentlászló 1998 nyaráig kísértetfalu maradt, de a nyár folyamán itt is megindult a családi házak újjáépítése, ami a falubelieket hazatérésre buzdította. Vannak, akik már nem térnek vissza, hiszen ha külföldön, vagy más horvát városban sikerült a háború éveit során egzisztenciát teremteniük, ezt nem akarják feladni. Akadnak, akik még nem tértek haza, de gyakran hazalátogatnak. Az állam először azon családok házait tette rendbe, akikben a legerősebb volt a visszatérési vágy. A kelet-szlavóniai falvakba elsőként a nyugdíjasok és a földtulajdonosok mentek vissza.

2000 elején Kórógyon kb. 400-an voltak, 2000 novemberében 550-en laktak. 1999 nyarán Szentlászlón 45 család élt, 2000 elejére kb. 350 ember költözött vissza, 2000 novemberében már csaknem 600-an élnek a faluban. Kopácson 250-en maradtak a háború éveiben, 2000 elejére kb. 750 főre duzzadt a lakosság, 2000 novemberére majdnem kiegészült a falu lakossága a háború előtti lélekszámra. Újbezdánból is elmenekült a szerb megszállók elől a falu harmada, de mára szinte valamennyien visszatértek otthonukba. Fentiekből látható, a visszaköltözés folyamatos az újjáépítésnek és a szülőhely szeretetének köszönhetően.

Első látogatás Kelet-Szlavóniában

A Magyarok Világszövetségének Baranyai Megyei Szervezete a Magyarok Világszövetségének eszméit, célkitűzéseit magáénak tudva igyekszik ezeket a megye lakosságával megismertetni. 1998 május 17-én az *Újjászületés Pécs-Kórógy* címet viselő emlékülés azt a célt szolgálta, hogy az érdeklődők megismerjék a délszláv háborúban lerombolt magyarlak-

⁵⁸ ARDAY: 149.

⁵⁹ Uo. 136.

⁶⁰ LÁBADI (1993): 76.

ta falvak helyzetét. Az ünnepség a Baranya Megyei Önkormányzat Papnövelde utcai dísztermében kezdődött, ahol a Magyarok Világszövetségének előző elnöke, Csoóri Sándor mondott beszédet, majd Szentlászlón és Kórógyon folytatódott, ahol Patrubby Miklós, a Világszövetség akkori alelnöke (jelenlegi elnök), illetve Andrásfalvy Bertalan néprajztudós, egyetemi tanár, az Antall-kormány kultuszminisztere emlékezett meg a magyarlakta falvakat ért szerb rombolásról és a háború hősi halottairól. A beszédeket szentmise követte, mely méltó lezárása volt az egész napos ünnepségnek.

Már ekkor döbbenettel szemléltük a falvakban véghezvitt embertelen pusztítást. Szívfa-csaró látványt nyújtottak a földig rombolt házak, az aknavetővel derékba tört templomtornyok, s így szakadtak derékba emberi sorsok, életek. A megemlékezések után kísértünk Kórógy faluvégi temetőjébe, ahol megkoszorúztuk Deme Dezső János sírját. Ő volt a háború első kórógyi áldozata. S hogy a bánat fátyla ne vonjon vastag hálót szívünk köré, a kórógyiak egy kis uzsonnára invitáltak bennünket. A kirabolt és helybenhagyott iskola épületében állítottak fel egy hosszú asztalt, ami csak úgy roskadozott a temérdek ételtől-italtól. Szemünk-szánk elállt a csodálkozástól, hogy ezek az emberek itt a rombadöntött semmi közepe között hétfalura szóló gazdagságú állófogadással kedveskednek nekünk (Ez már csak így marad; minél nagyobb a szegénység valahol, annál nagyobb szeretettel körítik). Hazaindulásunk előtt fontosnak tartottuk elmondani nekik, hogy mi többet kaptunk azon a napon tőlük, határon túli magyaroktól, mint ők tőlünk.

Számos pécsi építész, újságíró, fotós, televíziós stb. vett részt az ünnepségen. A fotósok az egész falut házról-házra végigfényképezték, az újságírók fejükben már írták cikkeiket, az építészek pedig felajánlották segítségüket. Az ígéretek nem maradtak pusztá szavak, a pécsi építészek igazán kitettek magukért, 1998 nyarán számos középület tervét elkészítették emberbaráti szeretetből. A lelelkesebben Szigetvári János Ybl-díjas építészmérnök vetette bele magát a munkába, aki az első látogatást követően lejárt a falvakba, először családtagjaival és főiskolai hallgatóival, hogy a felmérési terveket elkészítsék, majd kollégáival, hogy az egyéb munkanemeket a helyszínen beszéljék meg.

Szigetvári János szerepe az újjáépítésben

Szigetvári János, Ybl-díjas építészmérnök, a pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskola címzetes főiskolai tanára hallgatóinak nyári gyakorlatát Szentlászlóval és Kórógyal kapcsolta össze: leautóztak a falvakba, felmérték a szentlászlói Petőfi Sándor Művelődési Házat és több középületet, orvosi rendelő, önkéntes tűzoltó otthon, továbbá a kórógyi református templomot s a paplakot. A munka nem volt veszélytelen, hiszen Szentlászló körül még aknamező húzódott. Pécsre visszatérve a hallgatók feldolgozták a művelődési ház felmérési anyagát. Az épületről modell is készült, amely a későbbi tárgyalások folyamán fontos szerepet játszott. Szigetvári János egyéb szakágakban dolgozó kollégáit is meggyőzte az újjáépítés fontosságáról, akik örömmel kapcsolódtak be a munkába. Az iskolák, művelődési házak és templomok újjáépítése azért kapott kiemelt szerepet, mert az iskolák a szellemi nevelés színhelyei, a templomok pedig egyszerre a lelki nevelés házai, s az ottani magyarság szimbólumai, kultúrájuk mentővárai. A Petőfi Sándor Művelődési Házhoz a statikus és gépész terveket a pécsi BAUUNIVERSAL iroda készítette (Müller György, Pitz András), a villamos munkát Anka Attila tervezte, az iskoláét Vári Jenő építész. A szentlászlói polgármester, Kraj Zvonko, magyarul Király Zoltán minden tervet megkapott 1998 augusztus végéig, sőt még egy temetői halottasház tervét – Szőke Gyula munkája - is eljuttattuk hozzá, mert a halottaktól sem tagadhatjuk meg a végtisztességet.⁶¹ A felsorolt építészek és munka-

⁶¹ Patrubby Miklós gondolata.

társak ember- és magyarbaráti szeretetből végezték munkájukat, ismerve Szász János bukar esti magyar író gondolatát, miszerint „*magyarnak lenni annyi, mint magyarnak maradni.*”

Szigetvári János 1999 nyarán ismét lement a drávaszögi és kelet-szlavóniai községekbe a következő évfolyam diákjaival, hogy felmérési munkákat végezzenek. Felmérték a kopácsi templomot, a parókiát és a leendő művelődési központot. Bejárták Szentlászló minden utcáját egy majdani falutérkép készítéséhez. A főiskolai építészhallgatók Pécsre visszatérve Szigetvári János felügyelete alatt a felmérési anyagot feldolgozták, sőt magvas véleményeket is megfogalmaztak az átéltekről, melyek újságban is megjelentek.⁶² 1999 nyarán a Határon Túli Magyarok Hivatala Szigetvári Jánost bízta meg a szerbek által lerombolt horvátországi magyarlakta falvak újjáépítési munkálatainak műszaki ellenőrzésével, ami azt jelentette, hogy havonta egyszer írásos beszámolót kellett nyújtania a hivatalnak az építkezések előrehaladásáról. Őszbe csavarodva az építkezés olyannyira felgyorsult, hogy előfordult, Szigetvári János hetente ment le Horvátországba, hogy az egymásra rakódó felületekről és eseményekről írásbeli beszámolót tudjon adni a hivatalnak. November 13-án került sor a kopácsi templom ünnepélyes átadására, melyen részt vett a horvát miniszterelnök-helyettes és a magyar miniszterelnök. Az istentiszteletet Tőkés László tartotta, majd a kopácsi művelődési ház dísztermében vacsorával kínálták a megjelenteket. Itt Szigetvári János beszámolt eddigi horvátországi tevékenységéről Orbán Viktor miniszterelnöknek. December 21-én megtörtént a kórógyi templom műszaki átvétele is, a torony felhelyezését egy későbbi időpontra halasztották.

2000. március 18-án átadták az újbezdáni művelődési házat, ezt Szigetvári János már nem érthette meg, mert 2000. január 1-én elhunyt. Temetésén megjelentek a horvátországi magyar falvak képviselői, a Határon Túli Magyarok Hivatalának és a Magyarok Világszövetségének vezetői, hogy koszorúikkal tisztelegjenek egy olyan ember előtt, aki segítette a horvátországi magyarság életének újjászületését a szerbek által lerombolt falvakban, példát mutatva ezzel mindenkinek hazaszeretetből, hazafiasságból.

Az újjáépítés rövid története

1998. május 17-ei kelet-szlavóniai látogatásunk nagy horderejűnek bizonyult. Rengeteg újságban jelentek meg cikkek a kórógyi, szentlászlói állapotokról, majd a további ehhez kapcsolódó politikai eseményeket is közölték az újsághasábokon.⁶³ A háborús rombolásokra a legérzékenyebben a pécsi építészek reagáltak, mert a következő hónapokban gyors segítséget nyújtottak terveikkel a falvak templomainak és középületeinek újjáépítéséhez.

A fentiekben területileg választottam el a drávaszögi falvakat a kelet-szlavóniai falvaktól, és ezt az újjáépítés folyamatának elemzésekor is meg kell tennem. Ugyanis 1999 márciusában a magyar kormány 200 millió forintos hozzájárulásával vált bizonyossá, hogy meg is valósulhatnak a pécsi építészek által 1998 nyarán a kelet-szlavóniai falvak középületeinek újjáépítésére készített tervek, sőt a segélykeretből még drávaszögi falvak károsodott épületeinek rekonstrukciójára is telik. Az összeg kezelésével a Határon Túli Magyarok Hivatalát bízták meg.

Amikor második látogatásunkat tettük Szentlászlón 1998 júniusában, még mindig kísértetfaluban éreztük magunkat. Kelemen Dávid, a nem létező iskola igazgatója elmondta, hogy a faluban 9 ember és egy kutya él. Viszont visszajöttek a madarak! A falu úgy állt magába roskadva 7 éven keresztül, hogy ott ember nem járt. Még madártávlatból is szörnyű

⁶² HetedHÉTHATÁR magazin 1999 július 23. szám 8.

⁶³ Pécsi Extra, Pécsi Hét, Dunántúli Napló, Magyar Nemzet és a HetedHÉTHATÁR magazin 1998 május-június havi vonatkozó cikkei.

belegondolni, mit érezhetett az a gólya, aki délről hazatérve hiába kereste egykori fészket a templomtornyon, hogy megpihenjen rajta az új élet reményében. A szentlászlói szétlőtt templom tetőszerkezetét már 1998 nyarán elkezdték építeni a sepsiszentgyörgyi Zakariás Attila vezetésével a székely ácsmunkások a pécsi tervezők – Pelényi Margit építész és Benedek Dezső statikus - tervei alapján.

Mint említettem, 1998 nyarán a faluban 9 ember és egy kutya élt, ez nem is változott 1999 márciusáig, amikor a kutya terhes lett. Értetlenkedve néztünk egymásra, vajon melyik aknamezón kelhetett át a hős kan, mikor Szigetvári János hirtelen felpillantott a csonka templomtornyra, ahol meglátta a hazatérő gólyát. *Megvan – szólt – hiszek a gólyamesében! Ő hozta a kutyakölyköket!* A kiskutyák 1999 júniusában születtek meg.

A szentlászlói templom újjáépítéséhez az anyagi támogatást a határainkon inneni s túli 17, Szent László nevét viselő község által létrehozott alapítvány és a Magyarok Világszövetsége adja. A horvát állam kezdetben csak a családi házak újjáépítéséhez adott anyagi segítséget. 1998 végéig a kórógyi templomhajó vasbeton koszorú, valamint a szentlászlói templom tetőzete elkészült. További elvégzendő feladatok: a kórógyi református templom teljes újjáépítése (kb. 90 millió forint), a kopácsi református templom és parókia külső-belső felújítása (kb. 40 millió forint), az újbezdáni művelődési ház belső felújítása és bővítése, továbbá a lerombolt II. világháborús emlékmű helyreállítása (kb. 6,8 millió forint), a laskói ifjúsági ház konyhájának és mellékhelyiségének újjáépítése (kb. 10 millió forint), végezetül a vörösmarti művelődési otthon újjáépítése és bővítése (kb. 9,6 millió forint). A szentlászlói református templom újjáépítése a Magyarok Világszövetségének égisze alatt zajlik, a szentlászlói Petőfi Sándor Művelődési Ház kivitelezését felvállalták a horvátok. A kultúrház szakszerűen épült, csak éppen túllépték a költségkeretet. A faluban szépen épültek a családi házak, 1999 nyarára már 45 család visszaköltözött, volt már három kutya, és ősszel megindult az iskola is. Szigetvári János beszámolt egy majdani falutérkép készítésének tervéről Kraj Zvonkónak, s a polgármestertől a falu egykori és mostani lakóinak névsorát kérte. Kraj Zvonko elhülten válaszolta, hogy arról szó sem lehet, bennünk megbízik, de nem adhat ki neveket, amikor tőlük 30 km-re tanyázik az ellenség! A háború tehát az emberi lelkeken is sebet ütött.

Az emberek számos háborús történetet meséltek. Az egyik 1991 szeptemberében történt, amikor a szerbek belőttek az eszéki nagy templomba, éjfélkor, amikor vélhetőleg sok, misét hallgató ember tartózkodik bent. Hogy emberéletben nem esett kár, azt előrelátásuknak köszönhetően a horvátok, ugyanis az éjféle misét már délután négykor megtartották...

1999 augusztusára Szentlászlón annyit változott a helyzet, hogy a templomtornyot egy elégtelen keresztmetszetű csőállvánnyal körbevették, amiről ledobálták a földre a téglát, s a templomhajó kijavított tetőzetében is kárt tettek a hanyag munkások! A művelődési ház jó ütemben készült, be is cserepezték, csupán a kúpcserepezést felejtették le a tetőgerincről, így egy kiadós esőzés alkalmával a belső vakolat teljesen leázott és lemállott.

Akkoriban még pénteken jártunk le a falvakba, amikor is a munkások már a jól megérdemelt hétvégi pihenésüket töltötték, így a munka intenzitására az ott hagyott sörösüvegekből lehetett következtetni.⁶⁴ Augusztus 6-án részt vettünk Kettős János püspökké avatásán. Nomen est omen, kettős lépcsőben történt beiktatása: 1991-re őt már Magyarországon felszentelték, de a háború kitörése miatt elmaradt az otthoni hivatalába iktatás. Így első lépésben az ottani gyülekezet ezt pótolta, s csak ezután avathatták püspökké.

A kórógyi templom helyreállítását egy horvát cég nyerte meg. A templomhajó tetőszerkezetét vasbetonból készítették szemmel láthatóan kiváló minőségben. Újbezdánban nyáron még álltak a munkálatok a megfelelő kivitelező keresése miatt, viszont a fedél nélküli

⁶⁴ Szigetvári János július 28-ai levele a Határon Túli Magyarok Hivatalának.

templomban augusztus 20-án misét tartottak. Szeptember folyamán aztán beindultak a munkálatok Kopácson. A templom avatása 1999 november 13-án megtörtént, az ünnepélyes átadásra rendezett hálaadó istentiszteleten a magyar miniszterelnök és a horvát miniszterelnök-helyettes is részt vett díszvendégként.

A kőrógyi templom szentelését 2000. március 15-ére tervezték, de csak 2002. január 25-én adták át és avatták fel az épületet. 2000. március 18-án átadták az újbezdáni művelődési házat. Az ünnepségen a horvátországi magyar szervezetek a kulturális tárca helyettes államtitkárától kérték, hogy a magyar kormány további pénzsegélyekkel segítse a délszláv háborúban sokat szenvedett magyarlakta falvak újjáépítését.⁶⁵ Szentlászlón sajnálatos módon teljesen megfeneklett a munka mind a templom, mind a művelődési ház esetében 2000 nyaráig. Kiderült, hogy a Magyarok Világszövetsége által felajánlott segítség nem elég a templom újjáépítéséhez. A horvát állam támogatásával időközben a templom és a paplak mögött felépült egy új parókia. A szentlászlóiak úgy döntöttek, hogy a régi romos paplakot imaházzá alakítják át a templom újjáépítésére szánt pénzből.

Összegezve: a falvakba ismét visszatért az élet, az emberek bizakodóan nekiálltak felépíteni házukat. Az újjáépítés fontossága a visszatérők számában mérhető. A délszláv háborúban elpusztult magyarlakta falvak tragédiája sok magyarországi alkotót megihlet még 5 évvel a háború befejezése után is. A Somogyi Fotóklub tagjai könyvet állítottak össze a falvakban készült háború utáni helyzetet bemutató felvételeikből. A fotóválogatásból kiállítást is rendeztek 1999 nyarán. A Pécsi Tudományegyetem Pollack Mihály Műszaki Karán 2000. október 30-án diplomázott az az építész évfolyam, mely elsőként szerezte meg az egyetemi minősítést Pécsen. A 10 főt számláló évfolyam minden diplomaterve Szentlászlóhoz kötődik. Szigetvári János művét folytatva lerombolt középületeket terveztek az ifjú építészek.

⁶⁵ Magyar Nemzet 2000. március 20-i száma.